

REPUBLIKA SRBIJA I KOMBINOVANA KRIZA

REPUBLIC OF SERBIA AND ITS COMBINED CRISIS

OLIVERA BAIĆ
Fakultet za menadžment F@M, Novi Sad

Rezime: Privreda Republike Srbije je u kombinovanoj krizi, što zbog neadekvatne tranzicije, strukturnih problema, grešaka u privatizacionoj strategiji i neadekvatnog privrednog i insitucionalnog modela. Globalna kriza iz 2008. godine samo je pojačala dejstvo krize u Srbiji koja traje već preko dve decenije. Izlazak iz krize zahteva ne samo anti-krizni program nego i strategiju ekonomskog razvoja i stratejski mudru državu. Uslovi u kojima trenutno posluju privredni subjekti su nepovoljni, iako su oni ključni za dugoročnu konkurenciju nacionalne ekonomije. Za nove uslove i post-krizni period bitna je održivost i novi mentalitet kroz pozitivan stav o ulozi javnog sektora u ekonomskom životu i novim regulativama u finansijskom sektoru, obzirom da se suočavamo sa nemogućnošću povećanja konkurentnosti kroz rast izvoza. Izvoz je neophodan za budući održivi rast privrede Srbije kao i veće učešće domaće štednje u finansiranju investicija.

Ključne reči: kriza, inflacija, javni i privatni dug, krediti, investicije, nezaposlenost, deficit, izvoz, BDP

Abstract: The economy of Serbia is in a combined crisis, due to its inappropriate transition, structure problems, errors in privatisation strategy and inadequate economical and institutional models. The global crisis of 2008 increased the influence of the crisis in Serbia which lasts more than two decades. The way out of the crisis requires an anti-crisis program, it also needs an appropriate strategy of economical developement and a strategy smart republic. The conditions that companies currently operate under are unadequate, even if they are the key for long term competative national economy. For improved conditions and post-crisis period, sustainabilty proves to be vital, and a new mantality through positive attitude of the influence of public sector in economy life and new regulations of the financial sector. We are faced with impossibility of the increase of competativeness through the growth of exportation which is important for future sustainability of economical growth of Serbia and need for greater domestic savings in the financing of investing.

Keywords: crisis, inflation, public and private debt, loans, investment, unemployment, deficiancy, exportation, GDP

UVOD

Prema zvaničnoj statistici, privreda Srbije formalno je izašla iz krize u trećem kvartalu 2010. godine, obzirom da je ostvaren rast u dva sukcesivna perioda. Ohrabrujuće je i da je godišnja stopa rasta u 2010. godini porasla za 1,5%, a da se u 2011. godini predviđa rast od 4%, iako on nije dovoljan da se nadoknadi pad iz recesione 2009. godine od minus 4% kao i veliki deficit od oko trećine DBP i stopu inflacije koja je probila ciljani koridor i na dvocifrenom nivou bitno usporila priliv stranog kapitala.

Već dugo vremena privreda Srbije se nalazi u krizi, što zbog neadekvatne tranzicije, dešavanja s početka 90-ih godina, pogrešnih poteza u privatizaciji kao i neadekvatnog privrednog sistema. Problem se reflektovao kroz nemogućnost povećanja konkurentnosti rastom izvoza koji je jedini održiv izvor stabilnosti kako kursa tako i spoljne likvidnosti. Poslednja kriza ukazala je na neophodnost promena s fokusa inflacije na dinamičan menadžment investicija u javnom i privatnom sektoru. U novim uslovima ključna je održivost za čega su neophodne reforme.

1. EKONOMSKA KRIZA

Poslednja kriza 2008. godine koja je zahvatila čitav svet bila je ubedljivo najveća i čini se kao da su se lekcije iz vremena Velike depresije (1929.-1933. godine) u vezi uloge države zaboravile. Zablude u vezi deregulacije finansijskog sektora izazvele su rast troškova poreskih obveznika, uništena je štednja, a bez adekvatnog upravljanja rizikom inesticiona groznica je amortizovana neodmerenom emisijom hartija od vrednosti. Razlike između stvorene i emitovane vrednosti u finansijskom sektoru proširili su se i na druge sektore, a finansijski posrednici su vrlo povezani. Gubitak kod jedne banke može uništiti ceo finansijski sistem zbog nepoverenja i zagušenja kreditne aktivnost.

Zbog pada izvozne tražnje i odliva kapitala, kriza je najviše pogodila male, otvorene i nedovoljno konkurentne privrede bez osnovnih resursa. Ove privrede su posebno izložene rizicima deviznog kursa i kamatnih stopa što dodatno povećava pad ekonomskih očekivanja, nepoverenje i odliv kapitala. U krizi, restrikcijama kreditiranja su izloženi ne samo privredni subjekti već i

države, a očuvanje prisustva međunarodnih banka, vlasti obično obezbeđuju podizanjem referentnih stopa ili stopa prinosa na državne hartije od vrednosti. U najtežem položaju su privrede koji pritom imaju visok spoljni dug i povećane kamatne uslovljene rastom tražnje za kreditima, jer interakcija kreditnog rizika sa deviznim rizikom dovodi do povećanja deficita budžeta i deficita bilansa tekućih transakcija. U krizi je najbitnija dobra dijagnoza problema, a osnovni problem je u postavkama neoliberalnog ekonomskog modela. Neophodnost leži u stabilizatornoj aktivnosti države i usklađivanju agregatne tražnje i agregatne ponude s ciljem obezbeđivanja pune zaposlenosti. Poslednjih godina vladao je stav da je niska i stabilna inflacija dovoljan uslov za finansijsku stabilnost i privredni rast. Problem ove politike je što neravnotežu mogu da izazovu cene aktive koje rastu nezavisno od potrošačkih cena.

Pogled na globalnu ekonomiju u prvom kvartalu 2011. godine, ukazuje da kriza još nije savladana, iako se svetska privreda skoro vratila na nivo pre krize. Najveći problem ipak čine spore strukturne promene i debalansi na globalnom nivou kroz rezerve likvidnosti i potencijalu za rast. Izlazak iz krize zahteva novi stav, pre svega pozitivan o ulozi javnog sektora u ekonomskom životu kroz novu regulaciju u finansijskom sektoru.

Globalna kriza je samo pojačala dejstvo lokalne krize koja u Srbiji traje već više od dve decenije pojačana sporom tranzicijom i lošim privrednim modelom. U 2010. godini nivo ekonomskih aktivnosti dostigao oko 70% iz pretranzicione 1989. godine. Postojeća monetarna politika koja kontroliše potrošačke cene s kamatnom stopom kao instrumentom je neodrživa. Došlo je i do neproduktivnog trošenja priliva sredstava po osnovu privatizacije i stranih direktnih investicija. Plate su rasle brže od produktivnosti a u tome su ih pratile penzije i davanja za javni sektor. Zaposlenost je opala, industrijska aktivnost i poljoprivredna proizvodnja stagniraju, a sve je veća razlika u regionalnoj razvijenosti. Ekspanziju su doživele samo usluge, pre svega finansijski sektor i delom javni sektor, dok se na drugoj strani razvija pretpostavka da su glavni izvor sadašnjih ekonomskih problema domaći privatni privredni subjekti pri čemu se zanemaruje da isti stvaraju radna mesta i plaćaju porez.

Privreda Srbije se danas susreće sa tri ključna problema:

1. Privredni model koji se bazira na uslugama ne obezbeđuje dovoljan obim razmenjivih proizvoda koji bi bili garancija stabilnosti kursa i spoljne likvidnosti.
2. Neefikasan javni sektor je opterećen ulogom socijalnog stabilizatora i nema prostor za investicije.
3. Visok regulatorni rizik uslovljen je pojačavanjem restriktivne monetarne politike prema privredi, ekspanzivnom poreskom politikom i lošim antimonopolskim zakonodavstvom.

Vlada mora na krizu da odgovori kratkoročnim merama koje su usklađene sa dugoročnim merama, međutim antikrizni program treba da se uskladi sa zahtevima

strategije razvoja. Suštinu strategije čine inicijative. Održivi razvoj Srbije zavisi od reindustrializacije. Za iniciranje reindustrializacije koriste se tri investicione inicijative:

1. Investicije u strategijske grane (mrežne tehnologije: energetika i telekomunikacije. Proizvodnja razmenljivih proizvoda koji pozitivno utiču na devizne rezerve, spolnu likvidnost i stabilnost kursa).
2. Investicije u poljoprivredu i selektivne delove prehrambene industrije.
3. Investicije u infrastrukturu.

Primarna uloga vlade u kombinovanoj krizi je da mobiliše ceo poslovni ekosistem, kako javni tako i privatni, na rast nivoa ekonomskih aktivnosti. Trajni oporavak bi doprinele investicije. U uslovima nedovoljnog nivoa ekonomskih aktivnosti, država ne može da izbegne uloge korektora tržišta i usmerivača razvoja prema definisanim prioritetima (Đurićin, 2011.). Budući održiv rast privrede Srbije mora da se bazira na rastu neto izvoza i većem učešću domaće štednje u finansiranju investicija. Kurs takođe ima značajnu ulogu. Srbija je, komparativno posmatrano, jedna od retkih tranzicionih privreda koja je padom vrednosti domaće valute povratila međunarodnu konkurentnost i tako postavila dobru osnovu za brz rast izvoza, međutim rast tekuće javne potrošnje treba već sad usporiti kako bi se povećala domaća štednja i tako povećale javne investicije u infrastrukturu (Petrović, 2011).

2. DUŽNIČKA KRIZA

Ukupan spoljni dug Srbije je 23 milijarde evra. Pojedini zvaničnici tvrde kako nismo visoko zadužena zemlja mada eksperti tvrde drugačije. Do 2015. godine Srbija će morati za plaćanje kamata i dospele glavnice spoljnog duga svake godine morati da izdvaja između 31% i 35% godišnjeg priliva od izvoza. Za plaćanje rata narednih pet godina odlaziće svaki treći evro zarađen izvozom roba i usluga, što je svakako na granici izdržljivosti. Ukoliko poredimo spoljni dug Srbije od 75% BDP (33 milijarde evra u 2010. godini), sa dugom zemalja u okruženju (Hrvatska 100%, Slovenija 113%) situacija i ne izgleda zabrinjavajuće, međutim brine način otplate duga i kamata. Za otplate duga i kamata, samo u 2011. godini neophodno je 5 milijardi evra, a ukoliko dodamo i deficit tekućeg računa platnog bilansa od 2,5 do 3 milijarde evra, dobijamo obavezu od oko 8 milijardi evra dok se iste u narednom periodu dodatno povećavaju. Problem je što je za ovdašnje zvaničnike često svaki ugovor o novom kreditu uspeh, a kao da niko ne razmišlja o načinima otplate istog.

Ne možemo trošiti više od onoga što imamo, a ako već moramo da idemo u zajam ili deficit, to mora biti za investicije i to prvo u industriju, građevinarstvo i poljoprivredu. Više nam niko neće omogućiti da trošimo više nego što stvaramo i pravimo deficit na svim stranama, a poslednje decenije trošili smo 20% više nego što smo bili u mogućnosti da stvorimo.

Ukoliko govorimo o regionu, prosečni udeo javnog duga svih zemalja bivše Jugoslavije je oko 38% DBP-a. One su ukupno zadužene nešto više od 62 milijarde evra, što nije ni petina sume koliko duguje Grčka (330 milijarde evra) što čini 150% njenog DBP-a. Po svemu sudeći Srbiji ne predstoji Grčki scenario mada naš dug ima trend rasta, a alarmantno je što naš izvoz čini svega 30% DBP-a. Očekivanja su da se dug u 2015. godini smanji na 40%, dok je prema Zakonu o budžetskom sistemu javni dug Srbije ograničen na maksimalno 45% DBP-a.

Postoji mogućnost da može doći do krize spoljnog duga 2013. ili 2014. godine uz posledicu destabilizacije i šoka za finansijski sistem, obzirom da će nam biti potrebno više novca za otplatu starih dugova nego što ćemo moći povući novih zajmova. Opasnost jeste realna jer ukoliko se rast javnog duga ne usmeri u infrastrukturne investicije, već u potrošnju, za popunjavanje budžeta, zaista može biti problematično. Budžetski deficit bi morao mnogo brže da se sužava nego što je to predviđeno fiskalnim pravilima. Ukoliko umesto u investicioni uđemo u prosocijalni ekonomski program da narod odmah treba da živi bolje, već 2013. ili 2014. godine mogli bi se suočiti sa ogromnom inflacijom i depresijacijom dinara. Ne smemo zaboraviti ni izbornu 2012. godinu što će iziskivati visoke izdatke. Svaki izbori koštaju oko 3% BDP-a; uoči izbora javna potrošnja raste za desetine milijardi dinara, međutim nadamo se da će ih fiskalna prafila obuzdati. U prilog tome govori kako Srbija danas još uvek vraća kredite potrošene još 70-ih godina prošlog veka.

Srbija će u naredne četiri godine dobiti kredit od Svetske banke u iznosu od 800 miliona dolara, od čega će polovina poslužiti za popunjavanje deficita budžeta. Postoji verovatnoća da će se tih 400 miliona dolara upotrebiti kao garancija na osnovu koje bi se država mogla zaduživati kod komercijalnih banaka za više od milijardu dolara. Takođe, spoljni dug bi mogao u dogledno vreme dodatno da se uveća obzirom na ruski kredit od 800 miliona dolara koji će biti povučen za finansiranje železničke infrastrukture.

Javni dug u periodu od 2000. godine do krizne 2008. godine jeste smanjen sa 10 na oko 6,5 milijardi evra (danas iznosi 9 milijardi), dok je privatni prilično narastao i danas iznosi više od 13 milijardi dolara. Privatni dug se povećao za oko 20 puta obzirom da privatni preduzetnici, banke i preduzeća za vraćanje dospelih dugova moraju da kupuju devize na deviznom tržištu. Svako dodatno povećanje duga je pretnja za makroekonomsku stabilnost i dovodi do potencijalne tražnje za devizama. Tražnja za devizama u periodima krize može dovesti do šokova na deviznom tržištu i najčešće se završava s obraćanjem za pomoć MMF-u. U odsustvu prihoda od privatizacije i ograničenih mogućnosti za zaduživanje, Srbija će u narednom periodu morati posegnuti za spoljnim finansiranjem kojim bi finansirala veći deo fiskalnog deficita. Postoji mogućnost da država, ukoliko ne uspe da proda Telekom, emituje evroobveznice od oko 500 miliona evra za finansiranje dospelih spoljnih obaveza i deficita u budžetu. Mnogi tvrde da bi taj isti novac trebalo ipak upotrebiti za otplatu duga prema Londonskom klubu

poverilaca. Glavnicu ka istom smo već počeli da otplaćujemo dok nam poslednja rata dospeva 2024. godine.

U poslednjih godinu dana javni spoljni dug jeste smanjen za milijardu evra na osnovu zaduživanja na domaćem tržištu i izostanka uobičajeno visokih izdataka javnog sektora. Dok god postoji tražnja za dinarskim zapisima Ministarstva finansija, spoljni dug će mirovati, osim prilikom već pomenutog potencijalnog emitovanja evroobveznica. Vlada Srbije jeste donela odluku o emitovanju evroobveznica, prve će najverovatnije biti emitovane već u septembru, oko 500 miliona evra u devizama i 200 miliona evra u dinarima, obzirom da je istraživanje pokazalo da na međunarodnom tržištu postoji interesovanje za preuzimanje valutnog rizika evroobveznica u dinarima. Ove hartije će biti emitovane na rok od 5 godina (Čulibrk, 2011).

Dužnička kriza se može izbeći usporavanjem novih zaduživanja, a u budžetu bi se obezbedio prostor za otplatu starih zajmova. Neophodno je da se deficit budžeta sa sadašnjih 4,1% obori na 1% DBP-a već u 2015. godini, dok je za 2013. godinu zacrtan cilj od 3% deficita. Srbija ukoliko ne spusti deficit budžeta ispod 3% DBP-a, sutradan neće moći da usvoji evro jer za pristup Evropskoj Uniji zdrava struktura javnih finansija jedna od najvažnijih kriterijuma. Takođe, jako je bitno da se stopa rasta DBP-a poveća sa sadašnjih 3 na 5,7%, jer ukoliko privredni rast bude sporiji do otplate spoljnog duga moraće se trošiti veći deo deviza od izvoza što će dovesti do problema spoljnje likvidnosti. Svemu tome nepogoduje podatak da se u narednom periodu očekuje porast kamata što će kredite dodatno poskupeti.

3. IZAZOVI I ČINJENICE

Rizici u Srbiji proističu iz problema narastajuće korupcije, loše vladavine javnim sektorom, nedovoljne transparentnosti javne sfere potrošnje i prevelikog tereta na leđima privrede. Srbija se u krizi nažalost udaljava od koncepta primene teorije i prakse održivog razvoja što postaje očigledno, ne samo po ocenama stanja privrede, društva, demokratije i reformi koje dolaze sa strane, već i na osnovu „odliva mozgova“ koji se intenzivira u zemlji kojoj pored depopulacije i starenja stanovništva, njegova obrazovna i kulturna struktura postepeno se pogoršava tako što kvalitetniji i preduzimljivi mladi ljudi odlaze u inostranstvo, sa sve većom odlučnošću da se nikad trajno ne vrate (Đukić, 2011).

U Srbiji se nažalost ne može očekivati porast zaposlenosti ni ove ni naredne godine iako globalno ekonomsko posrtanje neće biti gotovo dok god ne počne rast zaposlenosti. I MMF očekuje da se nezaposlenost u Srbiji do 2012. godine sa sadašnjih 19,2% poveća na 19,6% kao posledica strukturnih promena. Nezaposlenost nije samo problem u našoj državi, veliki broj ljudi širom sveta dobija otkaze. Čak i ako bi se ekonomski rast povećao u 2012. godini za očekivanih 5%, opet bi bilo potrebno da prođe nekoliko godina da se oseti značajnije poboljšanje na tržištu rada. Ne vidi se ni prostor za povećanje plata; u oktobru 2010. godine dogovorena je formula za

uskaladivanje plata i penzija, ali disciplina će se morati održavati do kraja 2011. godine jer će se u suprotnom deficit teško održati na nivou od 4,1%. Glavni izazov za razvijene zemlje su nezaposlenost, fiskalna i monetarna nestabilnost, za zemlje u razvoju pregrejavanje ekonomije, a za siromašne visok rast cena hrane, zato je neophodno da restrukturiramo monetarnu politiku i rebalansira se rast zasnovan na većoj domaćoj tražnji a manje na izvozu (Milivojević, 2011).

Od 2012. godine očekuje se:

- Rast DBP-a od 5 i više procenata.
- Potrebno je stabilizovati inflaciju na 4% godišnje u narednim godinama. Za ovogodišnju inflaciju u Narodnoj Banci Srbije i dalje tvrde da će biti 4,5% plus-minus 1,5%, dok stručnjaci ipak smatraju (poučeni prošlogodišnjem iskustvom i kretanjem cena) da će u najboljem slučaju biti 8, a ne isključuje se ni dostizanje prošlogodišnjih 10%.
- Očekuje se zatvaranje deficita u u javnoj potrošnji do 2016. godine zbog rasta javnih prihoda, uz nepromenjeno poresko opterećenje. Zatvaranje deficita tekućeg računa zavisi od izvoza robe i usluga koji bi se trebali udvostručiti dok bi se uvoz trebao povećati za oko 60%.
- Neophodno je sadašnji javni dug od više od 40% učešća u BDP-u smanjiti na 30,2% do 2016. godine.
- Udeli štednje i investicija u BDP-u bi se trebali povećati. Za investicije do 2016. godine ipak ne postoji tendencija vraćanja na nivo iz 2008. godine jer je postoji pretpostavka da se neće opet finansirati ubrzanjem zaduživanja.
- Stopa nezaposlenosti se nažalost ne bi značajno smanjila do 2016. godine.

Obzirom da je javna potrošnja pod kontrolom vlade, zaduživanje države u ovoj godini se mora zadržati na planiranom nivou, uz smanjenje udela javnih prihoda i rashoda u BDP-u. Vlada bi trebalo da se ozbiljnije pozabavi stvaranjem privlačnijeg ambijenta za poslovanjem domaćih i inostrani firmi, rešavanjem problema opšte nelikvidnosti, sprečavanjem zloupotrebe dominantnog položaja preduzeća u oblasti osnovnih životnih namirnica i merama za podsticanje izvoza

U narednih pet godina Srbija će, prema procenama MMF-a, ostvariti najveći rast među zemljama sa teritorije bivše Jugoslavije. Kumulativni rast do 2016. godine bi iznosio oko 28,8%. Očekuje se rast Slovenije za 11,6%, Hrvatske za 13,7%, a ova projekcija je posledica činjenice da Srbija još nije dostigla nivo DBP-a iz 1989. godine, niti će ga dostići do 2016. godine. Međutim, Srbija je mereno kupovnom snagom valuta, a ne tekućim deviznim kursovima, u 2010. godini imala za 2,6% veći DBP od Hrvatske, a u 2016. se očekuje da će biti veći za 18,3%. Najveći rast izvoza nakon Srbije, očekuje se da će imati Makedonija (62%), dok će Hrvatska imati najmanji (17%).

Ono što je razočaravajuće, danas postoji tek 40% proizvodnje od pre dve decenije.

3.1. Ograničavajući faktori

Dalji rast energenata mogao bi da uvede ekonomije velikih zemalja u recesiju, što bi značilo i manje mogućnosti za srpski izvoz. Što se finansiranja deficita države tiče, ukoliko bi se strogo poštovala fiskalna pravila ne bi trebalo očekivati krizu u finansiranju, tim pre jer su banke najviše investirale u državne hartije od septembra 2008. godine.

Vlada bi sa NBS u narednom periodu trebala:

1. Sprečiti apresijaciju kursa dinara koja može da poništi izvozno orijentisani oporavak;
2. Smanjivati poresko opterećenje zarada, a povećati potrošnju kako bi se zadržao trend smanjivanja udela deficita javne potrošnje u BDP-u i uticalo na rast zaposlenosti u privatnom sektoru;
3. Smanjivati udeo sive ekonomije u stvaranju BDP-a uz uvođenje sistema ispitivanja vrednosti imovine i potrošnje pojedinaca i registrovanih prihoda;
4. Promeniti sistem javnih nabavki na način da se onemogući korupcija;
5. Jačati ulogu policije, tužilaštva i sudstva u borbi protiv korupcije i „sive“ i „crne“ ekonomije;
6. Uvoditi i primenjivati zakonske propise usklađene sa pravnom regulativom EU.

Donekle, jedina pozitivna posledica suočavanja sa svetskom krizom, njenim efektima u svetu a tako i kod nas je medijsko adresiranje svih ključnih ekonomskih i društvenih problema. Tačno je i da svi današnji vodeći političari znaju za većinu problema koje treba rešavati, te se i predizborne kampanje neće značajno razlikovati; biće fokusirane na ekonomske probleme, rešavanje problema nezaposlenosti, uvođenje reda u javne nabavke, borba protiv nelegalne ekonomije i slično. Danas se kriza posmatra, čak, i kao filter koji bi trebao razdvojiti uspešne od neuspešnih (Zdravković, 2011).

Ekonomska politika Srbije će, pored nepovoljnih faktora u svetu, na koje ne može da utiče, biti pod veoma velikim domaćim nasleđenim teškoćama, ali i novim izazovima. Inflacija će biti relativno visoka. Perspektive oporavka realnog sektora su neizvesne. Pored nezaposlenosti i pad zarada može da izazove šire socijalne probleme, političke potrese (prosečna zarada od 324 evra je najniža u regionu i ispred zemalja bivše Jugoslavije i Albanije) i orijentaciju Vlade na ostvarivanje kratkoročnih ciljeva. Bez reforme javnog sektora, budžetski deficit i javni dug će i dalje rasti. Oporavak privrede i uvođenja sive ekonomije u zvanične okvire popravili smo sliku na prihodnoj strani, a glavni izazovi za kreatoru ekonomske politike ostaju na rashodnoj strani budžeta. Spoljni dug i dalje raste i uredno servisiranje dugova predstavlja veliku pretnju privrednoj stabilnosti i rastu (Bajec Jurij, 2011).

4. (NE)KONKURENTNOST

Na lošu strukturu izvoza veliki uticaj je imao pogrešan koncept reformi, posebno nagla i preterana liberalizacija uvoza, precenjena vrednost dinara, spor napredak kao i veliko zaostajanje u masi faktora nekonkurentnosti. Stiće se slika da država svojim činjenjem i nečinjenjem onogo što bi trebala, više odmaže nego pomaže izvozu. Forsiranjem zaduživanja u inostranstvu destimuliše izvoz a stimuliše uvoz što se odražava na rast spoljnotrgovinskog i deficita tekućeg računa platnog bilansa. Precenjen dinar ima i negativne posledice kao što su neracionalna alokacija rasursa i deviza, lako zaduživanje, uz to se destimuliše štednja i investicije, a stimuliše potrošnja, pre svega uvoznih proizvoda i usluga.

Rast robnog izvoza koji smo ostvarili u prvom kvartalu 2011. godine nije nastao po osnovu povećanja konkurentnosti privrede. Po metodologiji Svetskog ekonomskog foruma, Srbija je po konkurentnosti privrede pala sa 85. mesta na kom je bila 2008., na 96. mesto u 2010. godini. I pored toga robni izvoz, izražen u evrima, 2010. godini povećan za 23% a u prva dva meseca 2011. je povećan za 36%. Izvoz je povećan zahvaljujući izvesnom oživljavanju svetske privrede i svetske trgovine. Obzirom da je Srbija mala zemlja bilo bi logično da je odnos DBP-a i izvoza visok, međutim 2009. godine robni izvoz je iznosio samo 20,9% BDP-a. Po ovom pokazatelju zemlje u okruženju su ispred nas.

Prema najnovijim izveštajima o konkurentnosti po kvalitetu strukture robnog izvoza našli smo se tek na 133. mestu, što je pad od 23 mesta. Ispred nas su čak i neke ekstremno nerazvijene zemlje (Kenija, Ruanda, Mongolija, Šri Lanka,...). U odnosu na parametar stope štednje zauzimamo 131. mesto, dok po stepenu monopolizacije tržišta smo na 139. mestu. Prema indeksu ekonomskih sloboda Heritidž fondacije zauzimamo 101. mesto od 180 zemalja. Po lakoći dovijanja kredita 15-i smo na svetu. Međutim, u oblastima kao što je procedura dobijanja građevinarskih dozvola na dnu smo liste.

Konkurentnost naše privrede je drastično pala u poslednjoj deceniji prošlog veka. U periodu od 2000. do 2010. godine na našu teritoriju je ušlo preko 75 milijardi dolara, po osnovu zaduživanja u inostranstvu, stranih direktnih investicija, portfolio investicija i donacija, investiranje je bilo vrlo skromno. Na lošu strukturu uticaj je imala nagla i preterana liberalizacija uvoza, precenjen dinar, loš koncept privatizacije i slično. Srbija beleži deficit u razmeni sa inostranstvom. Taj deficit je u 2008. godini iznosio 158 milijardi evra. Danas su rezultati spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda povoljniji nego ranije. Suficit u njihovoj razmeni sa svetom je dostigao 28%, mada ovo povećanje nije nastalo po osnovu uvećanja proizvodnje i njene konkurentnosti već kao posledica izraženog rasta tražnje i cena na svetskom tržištu.

Kao negativnost se ističe sto imamo vrlo nisku nacionalnu stopu štednje, što bitno ograničava mogućnost dinamičnog rasta domaćih investicija. Takođe, nema naznaka ni da će se sklonost ka štednji u Srbiji uvećati, a

samim tim ni stopa investiranja. Evidentno je da smo u ekonomskoj i društvenoj krizi koja rezultira nasušnom potrebom za kreiranjem i usvajanjem vizije budućeg društvenog i privrednog sistema (Kovačević, 2011).

5. PREPORUKE

Inflacija merena indeksom potrošačkih cena jeste neophodan ali ne i dovoljan uslov za rast praćen stvaranjem vrednosti. Stari model u kom su ključni pokretači bili potrošačka tražnja finansirana prilivima stranog kapitala po osnovu stranih direktnih investicija i prihodima od privatizacije, ispoljio je određena ograničenja tokom prethodne globalne krize. U Srbiji, 2010. godine narušena je cenovna stabilnost a inflacija je bila dvocifrena. Realni sektor je pokazao nisku konkurentnost i pad cena aktive uz nezaposlenost i deficit.

Novi model zahteva rast štednje i investicija, izvoza kao i rasta konkurentnosti jer su oni uz odgovarajuće monetarne, fiskalne i industrijske politike, reforme u javnom sektoru pokretači dugoročnog rasta. Nema održivog rasta bez održivih rezultata reformi, kao ni usklađenosti između anti-kriznog programa sa dugoročnom vizijom razvoja Srbije. Krajnje je vreme da Srbija postane privlačnije mesto za investitore, za rad, kao i za život.

Postoji nekoliko elemenata za sprovođenje reformi i ekonomskih politika:

1. prema novim doktrinama uloga države je potpuno legitimna u fiskalnim politikama, regulativnim i javnim troškovima, mada rastuća uloga države ima i svoja ograničenja. Ona mora definisati regulatorni okvir za sprovođenje monetarne, fiskalne i socijalne politike. Ovaj okvir mora obuhvatiti ceo finansijski sektor i relevantne segmente realnog sektora zbog smanjivanja destabilizirajućih faktora, smanjio sistemski rizik i moralni hazard u privatnom sektoru,
2. novi privredni model bi mora da se bazira na investicijama, prvenstveno u realnom sektoru koji proizvodi razmenljive proizvode i rastu domaće štednje umesto na potrošnji, uslugama, nerazmenljivim proizvodima, kao i uvozu tuđe štednje. Izvoz je jedini trajni izvor spoljne likvidnosti i stabilnosti domaće valute. Javni sektor bi morao koristiti resurse na način da podstiče privatne investicije i privlači nove izvore finansiranja zemalja sa suficitima štednje. Zemlje sa trgovinskim suficitima, značajni su finansijeri kapitalnih investicija, obzirom da MMF, Svetska banka, EBRD uglavnom finansiraju uzak segment domaćeg fiskalnog i spoljnotrgovinskog deficita,
3. centralna banka mora biti nezavisna u svom vođenju monetarne politike, ali uz koordinaciju svoje aktivnosti sa vladom i ministarstvom finansija. Tipičan primer koordinacije je finansiranje fiskalnog deficita emisijom državnih obveznica kao i njen uticaj na kreditiranje privatnog sektora. Sa niskim kreditnim rejtingom

- zemlje, instrumenti državnog duga obično završavaju u bilansima komercijalnih banaka sa očiglednim uticajem na rast kamatne stope i smanjenje investicione aktivnosti privatnog sektora pozitivan efekat ove mere u kratkom roku je stabilizatorski uticaj na cene i kurs a u dugom trasiranje krive prinosa za korporativne obveznice što može pozitivno da utiče na tržište kapitala. Na nerazvijenom tržištu kapitala, nažalost, samo možemo da očekujemo smanjenu ponudu kredita, povećanje cene kapitala prema privatnom sektoru što utiče na usporavanje investicija i dugoročnog rasta,
4. fiskalna politika bi morala imati anti-cikličan karakter uprkos neadekvatnom fiskalnom kapacitetu. Vlada ne bi smela da podržava fiskalnu neutralnost, mada ista ta Vlada kasni sa svojim plaćanjima obaveza prema dobavljačima. U isto vreme lokalne samouprave povećavaju lokalne poreze što dodatno utiče na novo smanjenje fiskalnih prihoda zbog evazije poreza i ekspanzije neformalnog sektora ekonomije. Strukturni deficiti koji se odnose na penzione i druge socijalne fondove moraju se finansirati kreditima međunarodnih finansijskih institucija kao i drugim dugoročnim izvorima finansiranja sve do uspostavljanja samoregulišućeg sistema finansiranja.
 5. inicijalnu kapislu zaokreta treba da predstavljaju investicije u javni sektor (energetika, poljoprivreda, infrastruktura i turizam). Investicije u privatni sektor treba da obuhvate logistiku, prehrambenu industriju i građevinarstvo kao i druge prerađivačke industrije (transportnih sredstava, prerada metala, farmacija i dr.) u kojim a postoje konkurenta preduzeća koja predstavljaju jezgra industrijskih klastera ili tehnološke platforme. Za privatni sektor je svakako najvažnije uspostavljanje ambijenta koji je sličan u zemljama EU ili u susjednim zemljama po pitanju kamata, poreskih opterećenja, postojanja izvoznih garancija i nivoa razvijenosti fizičke infrastrukture,
 6. ulaganja države bi morala biti usklađena sa odgovarajućim obavezama na način da investicije ostvare odgovarajuće ekonomske i finansijske stope prinosa. Investicije u energetiku i poljoprivredu treba finansirati modelom dokapitalizacije, dovođenjem stratejskih partnera u vlasništvo. Investicije u prehrambenu industriju, logistiku i turizam je preporučljivo finansirati na osnovu partnerstva privatnog i javnog vlasništva. Investicije u baznu infrastrukturu treba finansirati koncesijama a investicije u pomoćnu infrastrukturu kroz kredite međunarodne finansijske organizacije,
 7. suštinska reforma je reforma države. Ona obuhvata javni sektor i državnu administraciju. Mogućnost ekspanzije proizvodnje u javnom sektoru su ogromne, posebno u energetici. Takođe, partijsku svojinu bi trebalo zameniti odgovornim i etičnim javnim upravljanjem, dok kod javnih preduzeća trebalo bi upravljati pomoću profesionalne uprave koja se kontroliše biznis planom i planom investicija. Prethodno je neophodno korigovati cene autputa javnog sektora i njihovo dovođenje na ekonomski nivo. Početni nivo usklađivanja cena je nivo cena suseda, a krajnji nivo cena je nivo cena u EU. Reforme bi morale uključiti i reformu javnih usluga i reformu budžeta uključujući uvođenje srednjoročnog budžetiranja i unapređenja u upravljanju javnim finansijama,
 8. regulatorni rizik je potrebno svesti na najmanju meru. Transparentna metodologija, stručno utemeljena dijagnoza zasovana na međunarodnim analizama i standardima treba da predstavljaju osnovu nove regulative. Ovaj rizik se posebno ispoljava u domenu zaštite konkurencije i građevinske industrije, obzirom da je procedura za dobijanje građevinskih dozvola veoma duga. Jednostavnija procedura i model dobijanja dozvola na jednom mestu pozitivno utiče na nove investicije, zaposlednost i ekonomski rast,
 9. odnos prema privatnom preduzetništvu i privatnom sektoru treba reafirmisati šaljući jasnu poruku o predrasudama iz prošlosti. Pravilan odnos prema privatnom preduzetništvu kao fundamentalnoj vrednosti kapitalizma zahteva ne samo edukaciju, već i novi mentalitet konstruktivne kritike i uvažavanja koji se iskreno i nedvosmisleno ispoljava u javnom životu,
 10. prethodne mere trebaju biti praćene brзом implementacijom taktičkih inicijativa koje pokrivaju različite oblasti antikriznog programa. Inicijative se odnose na agrarni budžet i subvencije u poljoprivredi, brzo reaktiviranje odobrenih sredstava međunarodnih finansijskih organizacija i drugih kredita, uvođenje obaveznog osiguranja od elementarnih nepogoda, uvođenje socijalnih karata za najugroženije slojeve stanovništva i slično. Posebno značajno pitanje je kompletiranje regulative vezane za alternativne izvore energije uključujući i postepeno usklađivanje cene električne energije,
 11. lekcije naučene poslednjom globalnom krizom predstavljaju suštinu novih kratkoročnih ekonomskih politika kao i dugoročnih reformi koje će omogućiti primenu vizije razvoja. Promene u ekonomskim politikama i mentalitetu su potrebne kako bi se krenulo putem održivog razvoja koji treba da omogući smanjivanje jaza u preformansama u odnosu na EU (Đurićin, Grujić, Spasojević, 2011.).

ZAKLJUČAK

Već dugo vremena privreda Srbije se nalazi u krizi, što zbog neadekvatne tranzicije, dešavalja s početka 90-ih godina, pogrešnih poteza u privatizaciji kao i neadekvatnog privrednog sistema. Problem se reflektovao kroz nemogućnost povećanja konkurentnosti rastom

izvoza koji je jedini održiv izvor stabilnosti kako kursa tako i spoljne likvidnosti.

Primarna uloga vlade u kombinovanoj krizi je da mobilise ceo poslovni ekosistem, kako javni tako i privatni, na rast nivoa ekonomskih aktivnosti. Trajni oporavak bi doprinele investicije. U uslovima nedovoljnog nivoa ekonomskih aktivnosti, država ne može da izbegne uloge korektora tržišta i usmerivača razvoja prema definisanim prioritetima. Budući održiv rast privrede Srbije mora da se bazira na rastu neto izvoza i većem učešću domaće štednje u finansiranju investicija.

Obzirom da je javna potrošnja pod kontrolom vlade, zaduživanje države u ovoj godini se mora zadržati na planiranom nivou, uz smanjenje udela javnih prihoda i rashoda u BDP-u. Vlada bi trebalo da se ozbiljnije pozabavi stvaranjem privlačnijeg ambijenta za poslovanjem domaćih i inostrani firmi, rešavanjem problema opšte nelikvidnosti, sprečavanjem zloupotrebe dominantnog položaja preduzeća u oblasti osnovnih životnih namirnica i merama za podsticanje izvoza. Vlada u saradnji sa NBS bi morala nastojati sprečiti apresijaciju kursa dinara koja može da poništi izвозno orijentisani oporavak, smanjivati poresko opterećenje zarada, a povećati potrošnju kako bi se zadržao trend smanjivanja udela deficita javne potrošnje u BDP-u i uticalo na rast zaposlenosti u privatnom sektoru, smanjivati udeo sive ekonomije u stvaranju BDP-a uz uvođenje sistema ispitivanja vrednosti imovine i potrošnje pojedinaca i registrovanih prihoda, promeniti sistem javnih nabavki na način da se onemogući korupcija, jačati ulogu policije, tužilaštva i sudstva u borbi protiv korupcije i „sive“ i „crne“ ekonomije kao i uvoditi i primenjivati zakonske propise usklađene sa pravnom regulativom EU.

Plan razvoja Srbija u periodu od 2011. do 2020. godine nosi zahteve za:

- BDP od 8 000 evra po stanovniku.
- Rast ulaganja i učešće investicija u BDP-u bi se trebalo povećati na 25% u 2015. i 28% u 2020. godini.
- Učešće potrošnje u BDP-u bi trebalo biti smanjeno sa 92,5% u 2011. godini na 81% u 2020. godini.
- Učešće izvoza robe i usluga u BDP-u bi trebalo biti povećano sa 27,6% u 2009. na 65% u 2020. godini.
- Platno-bilansni deficit trebalo bi da bude smanjen sa 7,1% BDP-a u 2010. na 3,3% u 2020. godini.
- Prosečan godišnji rast BDP-a od 5,8%.
- Vrednost BDP-a 2020. godine trebao bi iznositi 52,7 milijardi evra.
- Prosečan godišnji rast industrijske proizvodnje u periodu od 2011. do 2010. godine je projektovan na 6,9%.
- Povećanje investicija sa 4,9 milijardi evra u 2009. godini na oko 15 milijardi evra 2020. godine.
- Direktnu stranu investicije treba da dostignu prosečnih 2,3 milijarde evra godišnje.

Da bi se ciljevi postavljeni ovim konceptom razvoja do 2020. godine uspešno sprovedi, od ključnog značaja su institucionalne reforme, uključujući ustavno-pravne reforme, pre svega, reformu pravosuđa, javne uprave i sistema bezbednosti i druge, izgradnju infrastrukture i definisanje prostornog razvoja Srbije kako bi se stvorio preduslov za održivi privredni rast i razvoj. Posebno se ističe uspostavljanje nove izvozne i industrijske politike, što podrazumeva smanjenje administrativnog pritiska na privredu, usklađivanje pravnog okvira za poslovanje sa EU regulativnom, poboljšanje poslovne klime, socijalni dijalog sa ključnim činiocima u društvu i primenu naučno-tehnološkog razvoja.

Novi model takođe zahteva rast štednje i investicija, izvoza kao i rasta konkurentnosti jer su oni uz odgovarajuće monetarne, fiskalne i industrijske politike, reforme u javnom sektoru pokretači dugoročnog rasta. Nema održivog rasta bez održivih rezultata reformi, kao ni usklađenosti između anti-kriznog programa sa dugoročnom vizijom razvoja Srbije. Krajnje je vreme da Srbija postane privlačnije mesto za investitore, za rad, kao i za život.

LITERATURA

1. Đuričin dr Dragan (2011), „Anti-krizni program u 2011. i strategija održivog razvoja (Srbija 2020).“, Ekonomika preduzeća, str. 1
2. Petrović dr Pavle (2011), „Privredni rast Srbije nakon krize: neto izvoz, konkurentnost i kontrola javne potrošnje“, Ekonomika preduzeća, str. 21
3. Čulibrk Milan (2011), „Dužnička kriza“, Ekonom: east magazin, broj 572, str. 34
4. Ristić Ivana (2011), „Ceo Balkan trči grčki maraton“, Ekonom: east magazin, broj 579, str. 35
5. Đukić dr Petar (2011), „Održivi razvoj – utopija ili šansa za Srbiju“, Tehnološko-metalurški fakultet, Beograd
6. Lapčić Vesna (2011), „Cene iznad procene“, Ekonom: east magazin, broj 566, str. 28
7. Milivojević Aleksandar (2011), „Aranžman za veliku nuždu“, Bankar, broj 53-54, str. 21
8. Zdravković Miroslav (2011), „Putokaz za narednu vladu“, Bankar, broj 53-54, str. 24
9. Kovačević dr Mladen (2011), „Po konkurentnosti Srbija u trećoj ligi“, Ekonometar, broj 77, str. 22
10. Đuričin Dragan, Grujić Branislav, Spasojević Toplica (2011), „Održive reforme za održiv razvoj“, Kopaonik biznis forum
11. „Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2010.“, Rezime studije, Beograd, avgust 2010.